

ARDI LIIVESEST JA LIIVESE AJAST

Vaapo Vaher. Imelaps, kellest ei saanud geeniust. Esseistlik monograafia Ardi Liivesest. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 463 lk.

Harva, kui Eestis on ilmunud mõnest kirjanikust, ammuigi siis dramaturgist, nii mahukat monograafiat kui Vaapo Vaheri Liivese-käsitlus. Lugesin selle küll kohe huviga läbi, aga retsenseerimiseni pole mitmesuguste subjektiivsete ja objektiivsete takistuste tõttu varem jõudnud. Tehtagu seda siiski tagantjärelegi, sest nüüdseks on teost nii mõnedki (Andrus Kivirähk, Rein Veidemann, Jan Kaus, Ilmar Palli, Tõnu Kaalep jt) juba käsitlenud ja arvestada saab ka raamatu retseptiooni.

Uurimuse saatesõnas „Hakatusesks” seab Vaapo Vaher endale teatavad sihid: „Kirjanduslugu ei allu arengule, seaduspärale, Marxile, Darwinile, Kristusele ega Kristevale. Kirjanduslugu on saatuste kaos, ajastute ilu ja ilgus, juhuste pörkumine, õnnemäng, mis ei vaja analüüsi, vaid deskriptsiooni” (lk 5). Ja veel: „Eelistatud on kollaaži, sadu ajastumärke, luulekatkeid, operetilugu, vilksatavaid isiksusi, arvamusi ja arvustusi, päevikupihtimusi, koosolekute protokolle. Peategelane Ardi Liives on hetketi hoopis kõrvaltegelane” (lk 5). Seda asjaolu nimetab Rein Veidemann Vaheri „põlguseks kirjandusteadlaste aadressil”, kuid pareerib ka kohe, et monograafia sisaldab 1341 allikaviidet, mis räägib pigem kirjandusteadusliku töö reeglite korrektsest järgimisest (Postimees 24. XI 2007).

Peaaegu kõik arvustajad on maininud Vaapo Vaheri sõbrasuhet Ardi Liivese

ning tunnustanud sellest johtuvat mehetegu, et Vaher on Liivesest nii mahuka uurimuse kirjutanud. Liivesega jõudsin pisut tutvuda minagi, nii et millalgi 1987–1988 innustas ta mind tulema kõrvalasuvasse tühja korterisse talle naabriks. Korter oli hiigelsuur ning Liivese idee vaid sulaselge utopia.

Hiljem maabus aga ta naabriks või pigem nagu allüürnikuks Vaapo Vaher, kes hõivas mitmeks aastaks Liivese korteri kohale ehitatud pisikese töötoa. Kahel mehel oli ühiseid harrastusi ning sõbrunemine läks hõlpsasti. Siiski olid need juba aastad, kui Ardi Liives oli nii teatrilavadelt kui ka kirjandusest taandumas või taandunudki – töötuba ei läinudki enam kuigi palju vaja. Aga Vaapo Vaheri kätte jäid kirjaniku surma järel ta päevik ja rohked muud dokumendid, nii et need tuligi kuidagi ära kasutada. Ja seda on Vaapo Vaher kenasti teinud.

Nagu ütleb monograafia pealkiri, oli Liivese puhul tegu omaaegse *Wunderkind*’i, ENSV näitekirjanduse viljakaima esindaja, aga siiski mitte geeniuse või suure kirjanikuga. Nii ei olegi Vaher võtnud oma deskriptsiooni objektiks mitte ainult Liivese loomingut ja elukäiku, vaid pea kogu nõukogudeaegse Eesti kultuuriloo: kirjanduse, teatri, opereti ja muusika, aga ka kultuurilise seltskonnaelu – kõik selle, millega Liives oma elu jooksul kokku puutus ja milles osales.

Rohkesti ja pikalt on tsiteeritud 1940.–1960. aastate kirjandus- ja teatrikriitikat, mitmesuguste kunstinõukogude ja kirjanduskoosolekute protokolle, isegi kunagise Tartu NAK-i omi.

Seda on autor teinud ilmse mõnu ja isegi sadistliku rõõmuga, sest üks me tea, mida tol ajal umbes räägiti ja mis sõnavara kasutati, aga ikkagi on vapustav veerida, mida keegi hiljem neid aegu unustada püüdnud suurkujugi on jõudnud suust ja sulest välja ajada.

Pealegi pole meil Ilmar Talve moodi kirjutatud sõjajärgse Eesti kultuurilugu, olemasolevad teatri- ja kirjanduslood on kirjutatud oma põhiosas valmis neil aegadel, mil stalinistlikke aastaid püüti unustada või ei saadudki ausalt käsitleda. Vaapo Vaheri monograafia on ses suhtes nüüd lausa entsüklopeedilise väärtusega – 1341 viidet pole ilmaasjata.

Jah, tänase päeva seisukohalt on Ardi Liivese looming ise paraku rängalt roostetanud kraam. Andrus Kivirähk oma arvustuses „Sõber päästab sõbra” (Äripäev 26. I 2008) nendib, et „Liives oli heas mõttes käsitöeline”.

Ma pole näitekirjandusega kuigivõrd kursis, ei tunne selle töö tehnoloogiat ega sisu, ka mitte Liivese kogu mahukat dramaturgiloomingut näidenditest libretode ja kuuldemängudeni, aga teatriga tihedalt suhtleva Kivirähki hinnangut tuleb vist uskuda.

Kõrvalseisjana võin vaid imestada, kui vähe jääb draamaloomingusse alles näidendi autorit. Kes kõik talle nõu ei anna, kes kõik ei nõua ühe või teise tekstidetaali või isegi näidendi idee muutmist. Eriti muidugi neil kümneidel, millest jutt. Lavastajad ja parteitöötajad niikuinii, aga siis veel igasugu ja kõigekarvalised kunstinõukogud, tsensorid ja vist isegi ninakamad ja tähtsamad näitlejad. Selleks kõigeks ei ole tõepoolest vaja mitte niipalju loomeinimese inspiratsiooni ja annet, vaid pigem sõnakuuleliku ja võimeka käsitöölise paindlikkust.

Ning tundub, et seesugust paindlikkust Liivesel jagus. Jagus teatrite paraad- ja tagauste tarvis, napsitundideks nendega, kellest töö ja leib sõltus.

Liives polnud kärkija ega pörkija nagu Rannet, kes vajadusel tõi mängu oma sõbrasuhted kõige tumedamate jõududega, hirmutades lavastajaid ja teatreid. Liives pole jätnud ka järele ideoloogilisi häbiteoseid nagu mitmed ta nimekamad kolleegid-kirjanikud – Liivese teemad olid rahvalikumad ja lihtsamad. Mingis mõttes meenutab ta tolleaegsete kommunaalkarikaturistide (Piho, Ohlau, Kallas ja kes nad kõik olid) pehmet satiiri ja naljavaest naljatamist. Aga tüli tuli nendegi asjadega, sellest on Vaheri monograafias korduvalt juttu.

Kivirähk nimetab Vaapo Vaheri raamatu žanri „sõbra jutustuseks”, Ilmar Palli on aga tähele pannud, et Liivest kergitamata, aga teda ka materdamata tegeleb Vaher suures osas „ajastu rooskamisega” (Maaleht 13. XII 2007).

Ning detailse, groteskse ja värvika ajastupildi eest saabki Vaapo Vaher arvustajatelt rohkem kiita kui Liivese portreteerimise eest. Sest nagu öeldud: noorematele põlvedele ei ütle ju Liivese nimi suurt midagi. Veidemann ja Palli muidugi mäletavad, aga nemadki ei räägi Liivesest palju midagi, ikka ajastu üldpildist, sest see on Vaheril tõesti huvitavaks või intrigeerivaks kirjutatud.

On omaette portreed mitmest mehest, nagu Boris Kõrver („Borka”), Kaarel Ird, Egon Rannet, Raimond Kaugver („Raim”) ning lühemalt veel mõnestki. On juttu Liivese perekonnast, õpetajatest, naistuttavatest, teatrite ja loomeliitude siseelust, on monograafilised käsitlused Liivese olulisemate lavateoste saamis- ja lavastamislugudest, kuuldemängudest, romaanidest, ajakirjanikutööst jms. Tõnu Kaalep on öelnud, et Vaapo Vaheri kirjapandu on „väga isiklik, ramedastiilne ja erapoolik”, ent see olevat nii teose väärtus kui ka puudus (Eesti Ekspress 14. XII 2007).

Üldiselt pole ükski arvustaja mööda pääsenud Vaapo Vaheri stiilist. Kõige

põhjalikumalt on tema stiilinäiteid tsiteerinud, analüüsinud ja nende üle pahandanud Jan Kaus Sirbis (7. XII 2007).

Vaapo Vaheri stiil on hindajate ja solvunute hambusse jäänud ennegi – meenutatagu Maimu Bergist kirjutatud lugu Loomingus, mis ärritas eriti Sirje Kiini.

Vaapo Vaher on oma räme- ja jäme-stiilist arendanud isesuguse firmamärgi, mis kõige selgemalt tuli esile ajalehes KesKus töötades. Tunnistan, et pole minagi selle stiili jumaldajate hulgas, eriti ärritav on mingi kraadelik ja justkui omamehelik nimetarvitus: Borka, Raim jt. Kusjuures Utt ja Ird ja Rannet on kindlalt perekonnanimedega. Mine võta kinni, mis loogika siin toimib!

Vägisõnatsemine omaaegsete tüüpide ja ilmingute puhul mulle siiski päris närvidele ei käi, on ju autor oma teose liigitanud väljavabandavalt „esseistlikuks”. See väljavabandav alapealkiri näitab aga, et Vaapo Vaher ei ole kaugeltki igas seltskonnas ja olukorras räuskaja ja ropendaja, ta hakkab alles kirjutades sellesse omaloodud rämerolli sisse elama ning läheb aeg-ajalt lausa arusaamatu joovastusega hoogu. Liives võis ju mõnikord otsesõnaliselt toriseda, aga ta oli siiski teise ajastu ja stiili mees.

Võib-olla just Ardi Liivese enda pisut kenitleva ja vahel isegi lipitseva kõnelaadi tõttu on Vaheri keskus'ilik laad

häiriv. Selle asemel et hoogsad väljendid annaksid tekstile hoogu ja mahlakust, hakkavad nad kohati lugemisejooksu pidurdama ja häirima.

Mis siis ikkagi kokkuvõttes on? Vaapo Vaheri tänuväärne hiigeltöö materjaliga, arhiivide ja ajakirjandusega. On suur ja sürrealistlikkuseni värvikas ajastupilt mitme aastakümne kohta, palju sõnasõnalist dokumentalismi. On ühe omapärase ja mitmekülgse literaadi portree ning elulugu. Ning on ühe kirjandusuurija isiklik, erapoolik, kuid erudeeritud deskriptsioon, kus pole kasutatud isegi mitte õlivärve, rääkimata akvarellidest, vaid keemiapoe valmispentaftaale, -alküüde ja -nitrosid. Olgu pealegi, lugedes igav küll ei hakka! Sest, nagu juba öeldud – ega puhtalt ja ainult Ardi Liivesest poleks tänapäeval enam huvitavat monograafiat saanudki kirjutada. Ei olnud Liivesel ei oma teemat, stiili ega kontseptsiooni – ta oli tõesti viljakas kõigesööja ning -tegija. Ei olnud ta päriselt ei võimu ega vaimu poolel, pigem selline nõukogudeaegne töökas ärimees. Rahvale ta tükid tavaliselt meeldisid oma lihtsuse, pisukese satiiri ja mõne lahja nalja tõttu. Kriitikud teda ei armastanud, aga ega kriitikud pole kunagi ka honorari maksnud.

Igatahes on Vaapo Vaheri töö olnud selle kõrval mahukas, omapärane, huvitav ja oluline.

ANDRES LANGEMETS